

Experimentell national-ekonomi behöver involvera kognitionen

MATTIAS FORSGREN

INLÄGG Hansson, Persson, Davidai och Tinghög presenterar i *Ekonomisk Debatt* nr 8 2021 en experimentell studie om beslutsfattande. De visar att information om procedurrättvisa – att det spel deltagarna fick tävla i var lika svårt för båda sidor – har en kausal effekt på hur de sedan väljer att fördela prispengarna. De når slutsatsen att information om procedurrättvisa kan minska själviskt beteende i samhället. Deras resultat är mycket intressant, men det är svårt att veta vad det säger om själviskhet utanför laboratoriet. För att få en tydligare bild av det skulle man behöva veta vilka kognitiva mekanismer de menar genererat resultatet.

En viktig skillnad mellan laboratorieexperiment och andra empiriska studier är att vi i de förra ofta rör oss mellan, snarare än inom, förklaringsmässiga ”nivåer” (Coleman 1986). Vad menar jag med detta? Tänk er en modell av ett makroekonomiskt fenomen såsom prisförändringar (t ex Calvo 1983). Modellen förklarar fenomenet i termer av strategiskt självständiga organisationers (firmors) beteende på en marknad. Det direkta testet av modellen är då att jämföra dess prediktioner mot data på strategiskt självständiga organisationers beteende (t ex Klenow och Kryvtsov 2008). Med andra ord: modellen förklarar fenomenet på organisationsnivå och vi kan testa den mot data på organisationsnivå. Det experimentella tillvägagångssättet är (ofta) annorlunda. Om vi vill förstå prisförändringar designar vi en experimentuppgift och samlar in data på individnivå (t ex Khaw m fl 2017) för att sedan generalisera till organisa-

tionsnivå. Kognitionspsykologen Lopes (1983) har liknat experimentuppgiften vid en *drosophila* – en fruktfluga. Precis som genetiker egentligen inte är intresserade av fruktflugor är experimentella beteendeforskare inte nödvändigtvis intresserade av hur människor utför experimentuppgiften. Fruktflugan, eller uppgiften, är i stället utvald för att den har egenskaper som på något betydelsefullt sätt korresponderar mot det man egentligen vill uttala sig om. Det är den här kopplingen – mellan fruktflugan och fenomenet – som Hansson m fl (2021) inte belägger.

Vad menar då Hansson m fl (2021) att deras experimentuppgift har för koppling till själviskhet i samhället? Jag ser (minst) två möjligheter. Den första är att man ska tänka på hur individen beter sig i tävlingen som ett slags mått på hur den *brukar* bete sig i konkurrenssituationer generellt – ett mått på något personlighetsdrag. Det här är en fullt rimlig ingång och det är i princip möjligt att en enkel uppgift skulle vara ett bra personlighetsmått. Hur länge ett barn klarar att sitta framför en sötsak utan att äta upp den, med löfte om att få mer godis om barnet hårdar ut (Mischel m fl 1972), är exempelvis ett bra mått på generell självkontroll (Duckworth m fl 2013). Om det är detta Hansson m fl (2021) menar stämmer dock inte deras slutsats om att information om procedurrättvisa kan minska själviskt beteende i samhället. Personlighetsdrag är beteendetendenser som är relativt stabila över tid (Saucier och Goldberg 2004). Den personlighetsmässiga delen av själviskheten är alltså den trend *inom individer* som blir kvar när vi varierar omständigheterna, inte skillnaden *mellan experimentgrupper* (som borde ha ungefär samma fördelningar av det underliggande personlighetsdraget på grund av randomiseringen). Att de funnit en (ganska stor) kausal effekt av informationen deltagarna får innebär

Mattias Forsgren är doktorand hos Kognitionsgruppen vid Uppsala universitet. Han är knuten till Forskarskolan Management & IT och studerar kognitionen bakom preferenser och beslutsfattande. Mattias.forsgren@psyk.uu.se

i så fall att deras personlighetsmått i hög grad plockar upp något annat än just personlighet. Då borde slutsatsen vara att deras studie *inte* säger något om själviskt beteende och att måttet de använder behöver designas om.

Den andra möjligheten är att experimentet bör ses som en studie av ett kognitivt fenomen: hur information påverkar beslutsfattande. Som jag läser Hansson m fl (2021) ligger det här alternativet närmast till hands. Om så är fallet har de inte studerat själviskhet som sådan: de har studerat hur människor spelar ett visst spel på en dator. Deras slutsats, att information om att processer är rättvisa är viktigt för att skapa ett etiskt och rättvist samhälle (Hansson m fl 2021, s 26), bygger på att effekten de observerat i tävlingen går att generalisera till utanför labbet. För att kunna säga det måste vi göra det troligt att de kognitiva mekanismer som genererar beteendet i spelet också är aktiva i de situationer vi vill generalisera till.

Tversky och Kahneman (1974) gjorde kognitionspsykologin känd för en mångdisciplinär publik genom att identifiera ett antal heuristiker som människor tenderar att använda. Andra forskningsprogram (t ex Anderson 1996; Gigerenzer och Todd 1999; Millroth m fl 2021) har ännu tydligare betonat att vi har en omfattande verktygslåda av kognitiva processer att välja mellan. Varje given experimentuppgift kommer inbjuda till användandet av en eller ett antal av dessa. För att ett experiment ska säga något om ett bredare fenomen behöver vi därför ha skäl att tro att de kognitiva processer som anmodas av uppgiften även används i de "naturliga" beslutsituationer som fenomenet uppstår ur. Det här synsättet skiljer sig från den vidare diskussion om extern validitet hos experiment som finns både inom nationalekonomin (Athey och Imbens 2017; Banerjee och Duflo 2009; Deaton och Cartwright 2018) och psyko-

login (Brunswik 1956). Där ses extern validitet som en fråga om i vilken grad de omständigheter som råder under experimentet är representativa för den miljö man vill generalisera till. Det jag föreslår är att experimentella beteendeforskare, som rör sig mellan nivåer, först måste besvara en ja/nej-fråga: använder människor *samma kognitiva verktyg* i experimentuppgiften som i situationerna vi vill generalisera till? Om svaret är nej kan vi redan här säga att resultatet inte är överförbart till de kontexterna. Då har vi helt enkelt inte studerat det vi vill uttala oss om: vår fruktfluga har ingen koppling till vårt fenomen. Först om svaret är ja kan vi gå vidare med att fråga oss om omständigheterna är representativa. Det räcker alltså inte med att etablera ett kausalt förhållande i laboratoriet. För att generalisera behöver vi också en kognitiv teori eller spekulation och vi behöver tro att teorin beskriver mekanismer som människor faller tillbaka på mer generellt. Det ska sägas här att det finns gott om exempel på när psykologer själva generaliserar teorilöst (t ex Vlaev m fl 2009, 2014). Jag erkänner därför att jag i någon mån kastar sten i glashus.

Med det sagt verkar Hansson m fl (2021) ha en teori, även om de inte skriver ut den. Som jag förstår deras introduktion och diskussion består den av två mekanismer. Den första är att människor systematiskt felbedömer hur svår uppgiften är när det är till deras fördel. Den andra är att människor beslutar hur de ska fördela vinsten genom en mentalistisk, kontemplativ process där de utgår från en jämn fördelning och försöker motivera avsteg från detta. Informationen om procedurrättvisa korrigerar då deras felaktiga bedömning vilket gör det svårare att motivera avsteg från en jämn fördelning. Den första mekanismen kallas *self-serving bias* (Miller och Ross 1975) och är väletablerad. Hansson m fl (2021) citerar den men verkar inte åberopa den som en förklaring av re-

sultaten. Den andra mekanismen (som jag läser in i texten) har likheter med Misyak och Chaters (2014) "virtuella förhandlingsteori". Bägge är generella processer som sträcker sig bortom laboratoriet: att människor genuint uppfattar världen på ett partiskt sätt och att de löser fördelningsproblem genom socialkognition. Om man kombinerar dessa i en teori borde man kunna förklara resultatet. Ifall den teorin stämmer håller alltså slutsatsen i Hansson m fl (2021) – är mekanismerna allmänt förekommande kan de generaliseras. Samtidigt kan vi tänka oss en oändlig mängd alternativa teorier som bygger på mekanismer som bara är aktiva i experimentuppgiften och därmed undergräver slutsatsen. Den kanske mest uppenbara alternativa teorin är att deltagarna genom livet har lärt sig en analytisk (Sundh m fl 2021) regel för vad som är rättvist i en tävlingssituation och sedan applicerar den i spelet. Om den här mekanismen skulle driva beteendet går resultaten inte att generalisera utanför just tävlingar.

Så länge själva beslutsfattandet tillåts vara en "svart låda" går det inte att säga om vi har skäl att tro på Hansson m fl:s (2021) slutsats. På sikt måste en förklaring byggd på generella mekanismer "vinna" i formella modelljämförelser (van den Berg m fl 2014) och överleva falsifikationstest (Popper 1968). Tänkbara förklaringar baserade på icke-generella mekanismer måste å sin sida "förlora" och falsifieras. Att börja involvera den underliggande kognitionen och dess generella mekanismer skulle utveckla hela den experimentella nationalekonomin. Undertiteln på Hansson m fl:s (2021) artikel är "hur information om rättvisa minskar själviskt beteende". Att de inte svarar på just *hur* gör att vi inte kan bedöma om *rättvisa minskar själviskt beteende*.

Jag hoppas att mina synpunkter här inte tas som kritik mot författarnas projekt som sådant utan i stället

som förslag på hur de skulle kunna säga ännu mer om mänskligt beteende. Kajsa Hanssons och min generation har en unik möjlighet att få till stånd den integrering av nationalekonomi och psykologi som Thaler (2016) har efterfrågat. Jag ser fram emot att läsa hur Hansson m fl (2021) fortsätter tackla den utmaningen. Mer generellt hoppas jag att experimentella nationalekonomer och kognitionspsykologer i Sverige på sikt kan utvidga sitt kollegiala utbyte; genom seminarier, konferenser och repliker i medlemstidningar.

REFERENSER

- Anderson, J R (1996), "ACT: A Simple Theory of Complex Cognition", *American Psychologist*, vol 51, s 355–365.
- Athey, S och G W Imbens (2017), "The Econometrics of Randomized Experiments", i Banerjee, A V och E Duflo, *Handbook of Field Experiments*, North-Holland, Amsterdam.
- Banerjee, A V och E Duflo (2009), "The Experimental Approach to Development Economics", *Annual Review of Economics*, vol 1, s 151–178.
- van den Berg, R, E Awh och W J Ma (2014), "Factorial Comparison of Working Memory Models", *Psychological Review*, vol 121, s 124–149.
- Brunswick, E (1956), *Perception and the Representative Design of Psychological Experiments*, 2:a upplagan, University of California Press, Berkeley och Los Angeles.
- Calvo, G A (1983), "Staggered Prices in a Utility-maximizing Framework", *Journal of Monetary Economics*, vol 12, s 383–398.
- Coleman, J S (1986), "Social Theory, Social Research, and a Theory of Action", *American Journal of Sociology*, vol 91, s 1309–1335.
- Deaton, A och N Cartwright (2018), "Understanding and Misunderstanding Randomized Controlled Trials", *Social Science & Medicine*, vol 210, s 2–21.
- Duckworth, A L, E Tsukayama och T A Kirby (2013), "Is It Really Self-Control? Examining the Predictive Power of the Delay of Gratification Task", *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol 39, s 843–855.
- Gigerenzer, G och P M Todd (1999), "Fast and Frugal Heuristics: The Adaptive Toolbox", i Gigerenzer, G, P M Todd och ABC Research Group, *Simple Heuristics that Make Us Smart*, Oxford University Press, New York.

- Hansson, K, E Persson, S Davidai och G Tinghög (2021), "En illusion av orättvisa? Hur information om rättvisa minskar själviskt beteende", *Ekonomisk Debatt*, årg 49, nr 8, s 19–27.
- Khaw, M W, L Stevens och M Woodford (2017), "Discrete Adjustment to a Changing Environment: Experimental Evidence", *Journal of Monetary Economics*, vol 91, s 88–103.
- Klenow, P J och O Kryvtsov (2008), "State-dependent or Time-dependent Pricing: Does It Matter for Recent U.S. Inflation?", *The Quarterly Journal of Economics*, vol 123, s 863–904.
- Lopes, L L (1983), "Some Thoughts on the Psychological Concept of Risk", *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, vol 9, s 137–144.
- Miller, D T och M Ross (1975), "Self-serving Biases in the Attribution of Causality: Fact or Fiction?", *Psychological Bulletin*, vol 82, s 213–225.
- Millroth, P, A Collsiöö och P Juslin (2021), "Cognitiva Speciebus: Towards a Linnaean Approach to Cognition", *Trends in Cognitive Sciences*, vol 25, s 173–176.
- Mischel, W, E B Ebbesen och A Raskoff Zeiss (1972), "Cognitive and Attentional Mechanisms in Delay of Gratification", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol 21, s 204–218.
- Misyak, J B och N Chater (2014), "Virtual Bargaining: A Theory of Social Decision-making", *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, vol 369, artikel 20130487.
- Popper, K (1968), *The Logic of Scientific Discovery*, 2:a rev uppl, Hutchinson, London.
- Saucier, G och L R Goldberg (2004), "The Structure of Personality Attributes", i Barrick, M R och A M Ryan, *Personality and Work*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Sundh, J, A Collsiöö, P Millroth och P Juslin (2021), "Precise/Not Precise (PNP): A Brunswikian Model that Uses Judgment Error Distributions to Identify Cognitive Processes", *Psychonomic Bulletin & Review*, vol 28, s 351–373.
- Thaler, R H (2016), "Behavioral Economics: Past, Present, and Future", *American Economic Review*, vol 106, s 1577–1600.
- Tversky, A och D Kahneman (1974), "Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases", *Science*, vol 185, s 1124–1131.
- Vlaev, I m fl (2014), "Prices Need No Preferences: Social Trends Determine Decisions in Experimental Markets for Pain Relief", *Health Psychology*, vol 33, s 66–76.
- Vlaev, I, B Seymour, R J Dolan och N Chater (2009), "The Price of Pain and the Value of Suffering", *Psychological Science*, vol 20, s 309–317.